

היגיון ראשון על הדברים שאפשר להטיל בהם ספק

לפני כמה שנים נוכחתי לדעת שעוד בהיותי צעיר לימים קיבלתי כמה דעות כוזבות כאמתיות. ושכל מה שבניתי מאז על יסודות רעועים כל-כך, אי-אפשר שלא יהא מסופק מאוד ובלתי-בטוח. ואז החלטתי שאם ארצה לקבוע במדעים דבר-מה מוצק וקיים, אצטרך לנסות בכובד-ראש פעם אחת בחיי להשליך ממני והלאה את כל הדעות שעד אותם הימים האמנתי בהן, ולהתחיל שוב הכול מן היסוד. אך מכיוון שמפעל זה נראה לי עצום, חיכיתי עד שאגיע לגיל מבוגר כל-כך, שלא אוכל עוד לקוות שבזמן מאוחר יותר אהא מוכשר יותר להוציאו אל הפועל; ודבר זה גרם לי שהתמהמהתי זמן כה רב, שמעתה הייתי מרגיש את עצמי אשם אילו הוספתי לבלות במחשבות את שארית הזמן שבו אוכל לעשות דבר-מה. עתה אפוא, כשלבי חופשי מכל דאגה, וכשמצאתי פנה שקטה שבה אוכל לשבת באין מפריע, אשתדל בכובד-ראש וכבן-חורין להרוס הרס גמור את כל דעותי הישנות. והנה, לתכלית זו אין מן הצורך להוכיח שהן כוזבות כולן, דבר שעד סופו לא הייתי אולי מגיע לעולם. כי מכיוון שכבר ברגע זה מלמדני השכל שאני חייב להימנע מלהאמין בדברים שאינם ודאיים ובלתי-מסופקים כל צרכם, לא פחות מאשר בדברים שהם נראים לנו בבירור ככוזבים, על-כן טעם הספק הקל ביותר שאמצא בהם יהא בו כדי להניעני להשליך את כולם. ולשם כך אין מן הצורך שאחקור כל אחד מהם במיוחד, מה שהיה דורש עבודה בלא סוף; אלא מאחר שחורבן היסודות גורר אחריו בהכרח את התמוטטותם של שאר חלקי הבניין, אניף את ידי קודם-כול על העקרוניים שעליהם היו נשענות דעותי הישנות.

כל מה שחשבתי עד עתה לאמתי ובטוח ביותר, למדתי מן החושים או על-ידי החושים. והנה הרגשתי לפעמים שהחושים הללו מתעים; והזהירות דורשת שלעולם לא נבטח ביטחון מוחלט במה שהטעה אותנו פעם. אולם, אף-על-פי שהחושים מתעים אותנו לפעמים בנוגע לדברים שקשה לתפוס אותם ושנמצאים במרחק רב מאתנו, אולי יש הרבה דברים אחרים שאין מן הראוי להטיל בהם ספק, אף אם אנו תופסים אותם באמצעות החושים. למשל, עובדה זו שאני נמצא כאן, יושב על-יד התנור, עטוף שמלת בוקר, מחזיק נייר זה בידי; ודברים אחרים כיוצא באלו. איך אכחיש שידיים אלו וגוף זה לי הם, זולת אם ארצה, אפשר, להדמות לאותם המטורפים שמוחם מבוכלב ומעונן מן האדים השחורים של המרה במידה כזו, שאינם פוסקים מלהכריז שהם מלכים, בשעה שהנם עניים מרודים, או שהם לבושים זהב וארגמן, בשעה שהם ערומים לגמרי; ויש והם מדמים בנפשם שאינם אלא כדים, או שגופם עשוי מזכוכית. אך מובן שאלה הם משוגעים, ואף אני הייתי מוזר ומשונה לא פחות מהם אילו הייתי עושה כמעשיהם.

עם כל זה צריך אני כאן לשים לב לדבר, שהנני בן-אדם, ושעל-כן מדרכי לישון ולצייר לעצמי בחלומותי אותם הדברים שמציירים לעצמם המטורפים הללו בהקיץ, ולפעמים דברים שהם קרובים אל האמת אפילו פחות מכך. כמה פעמים קרה המקרה שראיתי בחזון-לילה שאני נמצא במקום זה, שאני מלובש, ושאני יושב על-יד התנור, אף-על-פי ששכבתי ערום לגמרי במיטתי? אמנם כרגע נראה לי היטב, שהעיניים שבהן מביט אני אל הנייר הזה, אינן אחוזות כלל בתרדמה; שראשי זה שאני מנענע, אינו שקוע כלל בשינה; שאני מושיט את ידי זו בכוונה תחילה ומתוך ישוב-הדעת, ושאני מרגיש בה. מה שיקרה בשעת שינה אינו נראה כלל ברור ומובחן ככל זה. אולם, כשחושב אני על זאת בתשומת-לב, נזכר אני שלעתים קרובות הטעוני מראות-שווא דומים לאלו בשעה שישנתי. וכשאני מתמיד במחשבה זו, רואה אני בבירור שאין שום סימנים מובהקים או אותות בטוחים למדי, שעל-פיהם יהא אפשר להבדיל במפורש בין מצב הערות לבין מצב השינה. ואני מתפלא ומשתומם; והשתוממותי גדולה היא עד כדי כך שכמעט עלולה היא לשדלני שאיני אלא ישן.

נשע־נא אפוא עתה שאנו ישנים, ושכל הפרטים הללו, כלומר, שאנו פוקחים את עינינו, מנענעים את ראשנו, מושיטים את ידינו, וכיוצא באלו, אינם אלא מראות־שווא כוזבים; ונחשוב־נא שידינו ואף גופנו כולו, אפשר, אינם כפי שאנו רואים אותם. אף־על־פי־כן צריך להודות שלפחות הדברים המוצגים לפנינו בשעת שינה הם כעין תמונות או ציורים, שאי־אפשר ליצור אותם אלא כדמותו של משהו ממשי ואמתי, ושעל־כן לפחות דברים כלליים אלו, כגון עיניים, ראש, ידיים, וכל שאר חלקי הגוף, אינם דברים דמיוניים אלא אמתיים ונמצאים. שהרי גם הציירים, כשמתמשים הם בכל מיני תחבולות כדי לצייר סירנות וסטירים באופן משונה ורחוק מן המציאות, אין ביכולתם עם זאת להעניק להם צורה ודמות חדשות לגמרי, אלא מוכרחים הם לערכב ולהרכיב יחד איברים של בעלי־חיים שונים; ואף אם נוטה דמיונם להפלגה עד כדי להמציא דבר־מה חדש כל־כך שמעולם לא ראינו דוגמתו, ויצירתם מצגת לפנינו בדרך זו דבר שהוא כולו בדוי וכוזב בהחלט, הרי לפחות הצבעים שהם משתמשים בהם, צריכים להיות אמתיים.

ומטעם זה עצמו, אף־על־פי שדברים כלליים אלו, כגון עיניים, ראש, ידיים, וכיוצא בהם, יכולים להיות דמיוניים, אף־על־פי־כן צריך להודות שיש דברים פשוטים עוד יותר וכוללניים עוד יותר, שהם אמתיים ונמצאים; דברים שמתוך צירופם, כמו גם מתוך צירופם של צבעים אמתיים אחדים, נוצרו כל דמויות־הדברים השוכנות במחשבתנו, בין אם הן אמתיות וממשיות, בין אם הן בדויות ודמיוניות. לסוג זה של דברים שייך הטבע הגופני בדרך־כלל, והתפשטותו; גם תבנית הדברים המתפשטים, כמותם או גודלם, ומספרם; וכן המקום ששם הם נמצאים, הזמן שהוא מידה להתמדתם, ודברים אחרים כיוצא באלו.

על־כן אולי לא נטעה במסקנתנו, אם נאמר שהפיזיקה, התכונה, הרפואה, וכל שאר המדעים התלויים בהתבוננות בדברים המורכבים, מסופקים הם מאוד ומחוסרי־ודאות; ואילו החשבון, הגאומטריה ושאר המדעים ממין זה, שאינם עוסקים אלא בדברים פשוטים מאוד וכלליים מאוד, בלא לדאוג הרבה אם הם נמצאים בטבע ואם לאו, מכילים משהו ודאי ובלתי־מוטל בספק. כי בין אם אני ער, בין אם אני ישן, החיבור של המספר שתיים ושל המספר שלוש יתן תמיד את המספר חמש, ולריבוע לא יהיו לעולם

יותר מארבע צלעות. ודומני, אין מקום לחשוש שיש באמתות גלויות כל-כך משום שקרות או אי-ודאות.

אף-על-פי-כן מחזיק אני מכבר בדעה זו שיש אלהים כל-יכול, שברא ועשה אותי כמו שהנני. אך מי יוכל להבטיחני שאל זה לא פעל באופן שלא תהא שום ארץ, שום שמים, שום גוף מתפשט, שום תבנית, שום גודל, שום מקום, ושעם כל זה תהיינה בי ההרגשות של כל הדברים הללו, ולא יהא נדמה לי כלל שכל זה נמצא באופן אחר מכפי שאני רואה אותו? יתר-על-כן, כשם שאני דן לפעמים שהאחרים טועים, ואפילו בדברים שהם סבורים שהם יודעים אותם בוודאות גמורה, כך גם אפשר שרצה האל שאהא טועה כל פעם שאחבר שתיים ושלוש, או אמנה את צלעות הריבוע, או אדון בדבר-מה שהוא קל עוד יותר, אם אפשר לנו לדמות דבר קל מזה. אך אולי לא רצה האל שאהא מרומה באורח זה, שהרי אומרים עליו שהוא טוב באופן נעלה מכול. אולם, אילו היה זה סותר את טובו שאהא עשוי בידו באופן שאהא טועה תמיד, כי אז היה מתנגד במידת-מה לטובו גם זה שירשה שאהא טועה לפעמים; ואף-על-פי-כן אי-אפשר לי להטיל ספק בדבר, שאת זאת הוא מרשה.

כאן אולי יימצאו בני-אדם שיבכרו להכחיש את מציאותו של אלוה אדיר כל-כך מאשר להאמין שכל שאר הדברים הם מחוסרי-ודאות. אך אל-נא נתנגד להם לפי שעה, ונשער-נא, כרצונם, שכל מה שנאמר כאן על איזה אל אינו אלא אגדה, אולם, כל מה שיניחו בנוגע לאופן שבו הגעתי לידי מצבי וישותי הנוכחית: בין אם יתלו דבר זה בגורל או בגזרה מן השמים, בין אם ייחסוהו למקרה, בין אם יחליטו שדבר זה נעשה על-ידי המשך וקשר רצוף של הדברים, – הנה ברי וודאי; הואיל והשגיאה והטעות הן סימן לחוסר-שלמות, על-כן במידה שהבורא, שבו תולים את מוצאי, יהא פחות אדיר, בה במידה, יהא קרוב יותר לוודאי שהנני בלתי-שלם כל-כך, עד שטועה אני תמיד. על טענות אלו לא אוכל, כמובן, להשיב כלום, אלא אנוס אני להודות שבין כל הדעות שלפנים נחשבו בעיני לאמתיות, אין אף אחת שלא אוכל עתה להטיל בה ספק, לא מתוך פחזות או קלות-ראש אלא מטעמים חשובים מאוד ומתוך שיקול-דעת מרובה. מן הצורך אפוא שמכאן ולהבא אחדל ואמנע מלחרוץ משפט על מחשבות אלו, ולא אאמין בהן יותר משאמין בדברים שיהיו

מוחזקים בעיני ככוזבים, אם רוצה אני למצוא במדעים דבר-מה קבוע ובטוח.

אולם אין די בהערות אלו. צריך אני עוד לדאוג לכך, שאזכור אותן. כי דעות ישנות ורגילות אלו עודן מתעוררות לעתים קרובות במחשבותי. השימוש שרגיל הייתי להשתמש בהן שנים רבות מרשה להן להעסיק את רוחי שלא בטובתי וכמעט להשתלט בחוג מחשבותי. ולעולם לא אגמל מן ההרגל להסכים להן ולהחזיק בהן, כל זמן שתהיינה בעיני כמו שהן באמת, כלומר, מסופקות באופן-מה, כמו שהראיתי זה עתה, ועם זאת קרובות מאוד לוודאי, באופן שיש לנו יסוד מוצק הרבה יותר להאמין בהן מלשול אותן. על-כן סבורני שאנהג בהן יתר זהירות, אם איהפך לקטגור ואתאמץ במלוא כוחותי להטעות את עצמי ואראה את כל המחשבות הללו ככוזבות ודמיוניות; עד שלבסוף, לאחר שאקיים שיווי-משקל בתוך הדעות הקדומות שלי באופן שלא תוכלנה למשוך אותי יותר לצד אחר מאשר לצד אחר, לא יהא עוד משפטי כפוף להרגל רע, ולא יהא נוטה מן הדרך הישרה המוליכה אל הכרת האמת. כי מובטחני שעם זאת אי-אפשר שדרך זו תהא בה סכנה או טעות, ואין לחשוש היום שמא אפריז על המידה באי-האמון שלי, שהרי אין כוונתי עתה לעשות דבר-מה, אלא אך להגות ולחקור.

אשער אפוא שיש במציאות לא אלוה אמתי שהוא המקור העליון של האמת, אלא איזה מלאך רע שהוא גם ערום ורמאי, גם בעל-יכולת, ושהוא משתמש בכל התחבולות שבידו כדי להטעותני. אחשוב שהשמים, האוויר, הארץ, הצבעים, התבניות, הצלילים, וכל הדברים החיצונים שאנו רואים, אינם אלא מראות-שווא ומרמה, שמלאך רע זה נעזר בהם כדי לשים מוקשים לפני לבי התם. אחשוב על עצמי כאילו אין לי ידיים, ואף לא עיניים, ולא עור, ולא דם, וכאילו אין לי כל חוש, אלא שבטעות מאמין אני שכל הדברים הללו לי הם. אדבק במחשבה זו בעקשנות; ואם בדרך זו לא יעלה בידי להגיע לידי ההכרה של איזה דבר-אמת, הרי על כל פנים אוכל לחדול מלחרוץ משפט. על-כן אשמר שמירה מעולה שלא להכניס לתוך הדברים שאני מאמין בהם שום דבר כוזב, ואכשיר את רוחי באופן טוב כל-כך כנגד כל תחבולותיו של רמאי גדול זה, עד שלא יעמדו לו כל כוחו וערמתו, ולעולם לא יוכל להוליכני שולל.

אולם דרך זו קשה היא ומייגעת, ואיזו עצלות מושכת אותי בלי משים אל מסלול חיי הרגילים. וכשם שהעבד הנהנה בחזיון לילה מחירות מדומה, משמתחיל לחשוד שחירותו אינה אלא חלום, פוחד הוא להתעורר וקושר קשר עם מראות־השווא הנעימים כדי שיוסיפו לפתותו, כך אף אני שוקע שוב בלי משים לתוך דעותי הישנות, ואני פוחד להתעורר מתרדמה זו, שמא לא יועילו לילות העמל והגדודים שיבואו אחר שלוות מנוחה זו, להאיר את כל מחשכי הקושיות שהעליתי, בעוד שצריכים היו להביא לי איזה ניצוץ של אור לשם הכרת האמת.